

Olaus Magnus

ARNE FALKANGER

Olaus Magnus ble født i 1490. Han ble av paven utnevnt til svensk erkebiskop i Uppsala i 1544, og han var den siste katolske erkebiskop i Sverige, men var hele tiden utenlands. Han døde i Rom i 1557. I sine yngre år reiste han omkring i Norden og var langt mot nord i Sverige og Norge. Alle sine egne inntrykk og fra andre kilder laget han et stort verk som ble trykket i Rom i 1559 på latin. I 1909 kom en svensk oversettelse som typografisk slutter seg til originalen med de samme illustrasjoner i tresnitt.

Boken heter «Historia om de nordiska folken og deres ulike förhållanden». Den beretter om livsvilkår, religion, seder og skikker, «om underbara ting samt om nesten alla djur» og ellers om alt mulig. Han sier selv: «Ett verk av växlande innehåll, späckad med mångahanda kunskap, i hög grad ägnat at roa och underhålla, lämnande säkerligen i läsarens håg en stor fornöjelse.»

Det skal være sikkert at verket er underholdende. Den naivitet som preger tidens oppfatning og de overdrivelser som den gode erkebiskop gjør seg skyldig i, virker ofte så komiske at de bringer latteren frem. På samme tid forstår man at der ligger et stort studium bak. Man blir slått av de veldige fremskritt som forskningen har gjennomgått på de vel 400 år siden det første store verk om Norden ble utgitt.

Jeg innskrenker meg til å gi noen ganske få smakebiter. For dem som har gått gjennom Sylene og har passert Skardøra kan sikkert beretningen om «Sula og Skars» interessere. Det kan også være morsomt å høre om sjørmer i gamle dager og om rotter og frosker som regner ned fra himlen. Det kan også være godt å vite hvor det blir av svalene om høsten. Til slutt et godt råd om hva man skal gjøre om man treffer en bjørn på turen:

FJORTONDE KAPITLET

*Om den äfventyrliga passagen öfver bergen Skars och Sula
mellan Sverige och Norge.*

I DE NORDISKA RIKENA finnes ett landskap, benämndt Jämtland, hvilket sedan urminnes tid ligger under ärkebiskopen i Upsala jämte en landtgård eller hemman, kalladt Västerhus. Ifrån detta Jämtland tillryggalägga landets invånare och resande främlingar under sommaren en ej mindre hemsk än farlig väg öfver de höga fjäll som nämnas i ofvanstående öfverskrift, medan de åter under vintern på genvägar och gångstigar kunna ställa kosan hvart dem lyster öfver tillfrusna kärr, tjärnar och älfvar. Ty dessa vidsträckta fjäll, hvilkas make knappt finnes i Europa, hafva på sin östra sida så godt som midt för den resandes fot portar eller öppningar i den hårda graniten, dels åstadkomna genom naturens eget arbete, dels uthuggna på forna furstars bekostnad för att främja det allmänna bästa. Sedan man inträdt genom dessa öppningar, erfar man mellan fjällsidorna t.o.m. midt i sommartiden en sådan köld, att om de resande ej äro utrustade med flerdubbla kläder liksom om vintern, utsatte de sig för en nästan oundviklig fara på grund af luftens

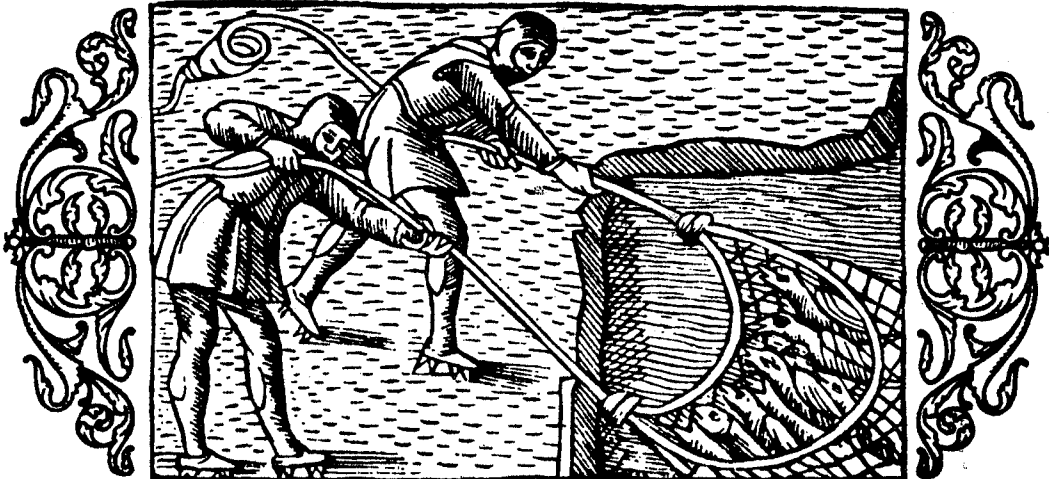
hastiga förändring, till dess de äntligen lyckas komma ut ur dessa bergens innandömen och de kyliga dalsänkorna. När de sedan skola stiga ned för fjällen, en färd som räcker i flera dagar, hotar dem stundom en ännu större fara, där de hängande broarna, som äro fästa vid bergens sidor medelst stöttningar af trävirke, krossats eller åverkats af snöskred eller af stormvräkta träd eller nedrasade klippblock. Och härvid finnes intet annat hopp öfrigt för de af ödet drabbade än att vänta, till dess broarna genom invånarnas gemensamma försorg blifvit reparerade, alldenstund ingen omväg står till buds öfver de svindlande höjderna och de djupa dalarna. Eftersom de vägfarande måste förutse, att slika vedervärdigheter hota dem, medföra de tillräckliga förråd, liksom om de kunde när som helst nödgas utstå ett långvarigt belägringstillstånd och ville bärga sina lif. Hvad åter dragarna angår, behöfva de ej hysa någon särskild omsorg om dem, till följd af den rikliga tillgången på gräs och dricksvatten. På hela vägsträckan finnas nämligen rika källor, som kvälla fram från fjällens utlöpare och af alla berömmas för sitt välsmakande vatten. Men att de resande här få utstå så stora vedermödor, är ej underligt, då man, på grund af de hemska bråddjupen mellan klipporna, som man ej kan undvika eller bekämpa, öfverallt måste tränga fram med klokhets och påpasselighet, särskildt om på ena hållet terrängen är obanad och på det andra full af grus och sten. Dessuten äro stigarna så tränga, att människor och dragare, särskildt de som äro ovana, gripas af svindel och skymmel för ögonen och ofta hjälplöst störta ned i afgrunden

TJUGUFEMTE KAPITLET

Om ett listigt sätt att dräpa björnar.

FÖR ATT FALLA de vilda, svarta björnar, som förekomma i de nordiska rikena, plägar man gå till väga på följande sätt. I dessa trakter växa vissa träd med röda frukter, som sitta samlade i klasar likt drufvor. Då dessa om hösten äro mogna, brukar björnen äta dem, hvarvid han antingen klättrar upp i trädet eller ock står på marken och drager ned det mot jorden. Medan han nu äter, lägger den kloke jägaren på strängen af sitt armbrost en bred pil, som lätteligen kan tränga igenom hans päls, och aflossar den mot honom. Af förskräckelsen och såret blir då björnen med ens så häftigt uppskakad, att han genom bakdelen ger ifrån sig de förtärda frukterna, som störta ut likt en hagelskur eller ett regn af småsten. Därpå rusar han blindt till anfall mot ett beläte, som ser ut som en människa eller ett spöke och enkom ställts i hans väg, och bemöder sig att sönderslita det, till dess han träffas af en ny, dödande pil ifrån jägaren, som gömmer sig bakom en sten eller ett träd. Ty när björnen blir sårad, råkar han i det vildaste raseri, och när han får se blod, slår han allt, som kommer i hans väg, i synnerhet är detta fallet med björninnan under den tid, då hon ammar sina ungar.

TJUGUNIONDE KAPITLET

Om svalor, som dragas upp ur vattnet

FASTAN PERSONER, som skrivit om mångahanda naturförhållanden, ha omtalat, att svalorna byta om uppehållsort, d.v.s. draga till varmare trakter, redan då det så smått börjar arta sig till vinter, så händer det icke förty rätt ofta, att fiskare i de nordiska vattnen råka draga upp svalor, som bilda liksom en hopgyttrad massa. Efter höstens början ha de packat ihop sig, näbb vid näbb, vinge vid vinge och fot vid fot, för att sänka sig ned bland vassen. Ty man har lagt märke till, att de vid denna tid, efter att hafva sjungit en ljuflig sång, på detta sätt sänka sig ned, och att de efter vårens ankomst helt fridfullt flyga ut ur vassen och uppsöka sina gamla nästen eller med den ifriga omsorg, som är dem medfödd, bygga nya. Men om en sådan massa drages upp af oerfarna ynglingar — gamla erfarna fiskare kasta ut den igjen — och bäres in i varmstugor, så börja visserligen svalorna, när de tinat upp af värmen, flyga omkring, men de bli sedan icke länge vid lif.

TRETTIONDE KAPITLET

Om fiskar, grodor, råttor, maskar och stenar, som falla ned från himlen.

EFTERSOM FÖLJANDE FRAMSTÄLLNING stöder sig på fysiska grunder och påtaglig erfarenhet, såsom det brukas, är det öfverflödigt att til dess bestyrkande ytterligare leta upp orsaker till orsakerna eller komma med flera långtrådiga bevis. Det är ju tillräckligt att här antyda, att slikt händer äfven i Norden, kanske till och med oftare och i större utsträckning där än annorstades, på grund af molnens klubbiga beskaffenhet och deras inneboende befruktande värme, som alstras ur svafvelgrufvorna, hvilka där finnas i ofantlig mängd och utöfva ett stort inflytande, eller ur andra likartade befruktande utdunstningar. Hvad nu råttorna beträffar, är det redan tidigare sagdt, bok XVIII, kap. 20, hur en oändlig mängd sådana komma ned ur molnen, för att sedan göda de bekanta små djur, som gemenligen kallas hermelineer, och göra dem feta. Likaså falla grodor och maskar ofta ned ur molnen, liksom också fiskar, ja äfven korn af hvete och vinterhvete, som sedan gro och i sinom tid alstra blommor af himmelsblå färg, hvarur en ganska yppig frukt utvecklas.

FYRTIOTREDJE KAPITLET

Om den norska hafsormens och andra ormars storlek.

DE, SOM IDKA SJÖFART vid Norges kuster som köpmän eller fiskare, intyga enstämmigt en verkligen häpnadsväckande sak, nämligen att en orm af oerhörd kroppsstorlek, 200 fot lång eller ännu längre och 20 fot tjock, håller till i klyftor och hålor nära hafskusten vid Bergen. Denna orm beger sig ut ur grottorna endast under ljuse sommarnätter för att äta upp kalvvar, lamm och grisar eller för öfver hafven för att sluka polyper, langustrar och olika slags hafskräftdjur. Den har från halsen nedhängande, alnslångt hår hvassa, svarta fjäll och flammande, eldröda ögon. Den ofredar fartyg och griper och uppslukar människor, i det den reser sig i vådret som en pelare. När detta händer, innebar det vanligen ett hemskt varsel för riket: en förändring förestår, t.ex. att furstar skola dö eller drivas i landsflykt, eller att krigets storm omedelbart skall bryta lös.

Stimenns og kongers vei over fjellet

HARALD EGGEN

Mellom broderfolkene langs Kjølen har det i alle tider hersket en slags godmodig, nasjonal putekrig. Til enkelte tider har den utviklet seg til virkelig slagsmål, som det vel ofte skjer mellom viltre brødre. Men når nesene sluttet å blø, var de igjen gode venner. Dog har en innbitt, broderlig sjalusi holdt seg halsstarrig ned gjennom tidene. Ikke slik mot Danmark. Det var litt av en landsulykke når våre fotballgutter fikk bank på Råsunda, men en hyggelig gest om en av våre brente et straffespark i Idrætsparken!

På tross av småkrangel og sjalusipreget kappestrid er kommunikasjonene som oftest intakt mellom brødre, og også slik mellom «broderfolkene». I uminnelige tider har folk på begge sider av Kjølen funnet veier over fjellet som skilte. Handelsferder gikk i begge retninger, og ikke minst pilegrimsferdene til «Nordens Roma» tegnet stier over fjellene. Fra nordøst, øst og syd dro de, enkeltvis og i flokker mot reisens mål, Nidaros med Kristkirken og helgenens skrin.

Veiene var kronglete og vanskelige. Langs endeløse sjøer, over harde fjellstrekninger, gjennom pass og uveisomme daler gikk de, og frem kom de. Steinrøyser, varder og flenger i barken på trær viste hvor de hadde gått, og skulle vise veien tilbake.

Det er av historieskrivere hevdet at skogsbygdene på den andre siden av grensen i Jämtland var befolket av innvandrere fra «Verdølafylket, Sparbygjarfylket og Øynafylket» (dagens Innherred) som hadde slått seg ned der, og at det kanskje er grunnen til den århundregamle handel over fjellet.

Ynglingekongen Anund var den første store veibygger i Sverige. Det heter om ham at «han lot rydde og bygge veier over hele Svitjod». I hans og hans veibyggers fotefar kom nyrudningsmenn og bygget og befolket øde trakter. Ingen vet om han bygde veier i Jämtland, men det skulle være rart om han ikke også her ordnet